

Għalfejn u kif beda kollox

Malta, gżira żgħira f'nofs il-Mediterran. Mogħnija bi ġmiel naturali, baħar kaħlani u b'kultura millenarja. Għandha l-fattizzi kollha biex tkun destinazzjoni mfittxija mit-turisti għat-xanin li jqattgħu ftit jaem ta' btajjal, u pajjiż mill-aħjar biex tibni darek u tqatta' għomrok fi. Din hija l-kartolina li biha npingu lil pajjiżna llum kemm lit-turist, kemm ukoll lill-investitur barrani. U hekk hu tabilhaqq! Minkejja d-diffikultajiet, dan pajjiżna stagħna u mexa 'l-quddiem minn meta f'nofs is-sittinijiet ha rajh f'iddejh. Kiseb l-indipendenza, għammed liċ-ċittadini tiegħu bhala repubblikani, qalfat 'il barra l-forzi militari barranin, bena l-istituzzjonijiet u l-infrastruttura tiegħu, issieħeb fl-Unjoni Ewropea u beda jieħu d-deċiżjonijiet biex ikißer il-faqar, jemanċipa lil dawk fit-truf tas-soċjetà u jgħolli l-livell u l-kwalità tal-ghajxien. B'danakollu mhux minn dejjem konna hekk...

Sehem il-Knisja fil-ħajja pubblika

Għal mijiet kbar tas-snин, il-kartolina ta' Malta kienet biss pedina strategika fl-interess tal-ħakkiema barranin; ħakkiema li ma kinux daqstant jimportahom mill-ħtiġiġiet tal-Maltin, daqs-kemm mill-prioritat jiet strategiċi u operazzjonali tagħhom. Għalhekk qatt ma hassew il-bżonn li jinvestu fl-edukazzjoni tal-poplu, anzi żammewħ f'injuranza grassa biex ma jgħollix rasu żżejjed quddiem l-awtoritajiet. Il-mobilità soċjali kienet ilha sekli stagnata, l-opportunitajiet tax-xogħol skarsi u minimi, l-epidemiji spissi u l-faqar kien assolut, tant li kien ibejjet il-vizzju u l-kriminalità. Quddiem din it-telqa ta' min kien imexxina bħala kolonja fl-interessi tal-kuruna imperjali, il-Knisja f'Malta kienet ħadet rwol ta' gwardjan tal-poplu. Assiguratlu ħajja mibnija fuq ir-reliġjon u għenitu fil-ħtiġiġiet soċjali u politici tiegħu. Il-Knisja kienet minn dejjem fil-qalba tal-ħajja fl-irħula fejn il-qassisin kien l-aktar nies influwenti u organizzaturi tal-affarrijiet civili. Fin-nuqqas tas-sindki li digħi kien hemm f'ibliet barranin, il-qassisin f'Malta kienu l-kelliema li jitkellmu bi drid f'isem ir-raħlin bla skola (*Australian Broadcasting Corporation, 1968*). L-awtoritajiet ekkleżjastiċi offrew mudelli tal-ewwel forom ta' *welfare society*, ferm qabel ma l-partiti xellugin holqu l-kunċett tal-*welfare state*. 'Malta

kienet kollha hemm hi knisja' (Friggieri, 2008). Għal sekli sħaħ il-Knisja kienet fiċ-ċentru tal-identità parrokkjali, jekk mhux ukoll nazzjonali. Meta jikkontempla fuq ir-relazzjoni bejn reliġjon u bidla soċjali, Vassallo (1979) jikkonkludi li f'ħafna rispetti il-Knisja serviet ta' 'sostitut għall-espressjoni politika u n-nazzjonaliżmu' Malti. Fin-nuqqas ta' stat Sovran, il-Knisja tqisiet bħala l-vuċi u l-aspirazzjoni tal-Maltin.

Sa minn wara l-Assedju l-Kbir fl-1565, kull żvilupp li sar fis-snajja' lokali kien immotivat miż-żelu tas-sacerdoti jew mill-fratellanzi reliġjuži li kellhom awtorità fuq it-tmexxija ta' diversi forom ta' snajja', inkluż il-permessi, l-apprentistat u ż-żamma tal-istandardi (Fino, J., 1983; Gatt, Ġ., 2014). Dan il-mod semireligjuż li bih kienu jkunu mharsa u difiżi l-interessi tal-artiġjani, in-negozjanti u l-ħaddiema baqa' jippersisti anki meta l-Inglizi hadu t-tmun ta' Malta f'id-ejhom. Anzi, Henry Frendo (2009: 95) jisħaq li l-influwenza tal-Knisja bħala istituzzjoni temporali kienet ikkonsolidata u ppersistiet fil-perjodu tal-okkupazzjoni Ingliżi, avolja dan kien il-bidu tal-proċess sekulari f'Malta u fid-dinja. Każ tipiku f'dan il-kuntest jinvolvi lis-Società Operaia, l-ewwel trejdunjin imwaqqfa fl-1885, li kellha tbiddel isimha għal Società Operaia Cattolica, fuq pressjoni ekkleżjastika, sabiex setgħet tissokta bil-missjoni tagħha (A.A. u E.C., 1971).

Faqar u injoranza

Iżda minkejja l-benevolenza kollha min-naħha tal-Knisja b'risq il-poplu, xi drabi mqita u minsusa bil-ġibda għall-poter, it-tagħlim fost il-Maltin kien baqa' tassew lura, ferm iż-żejjed lura minn dawk ta' pajjiżi barranin. Il-poplu ma kellux bażi soda tat-tagħlim nisrani u akademiku. L-edukazzjoni obbligatorja (sal-livell primarju) baqgħet ma saritx parti mit-taħdit politiku sal-1922, meta l-ewwel gvern responsabbli tal-Maltin bil-kostituzzjoni tal-1921 beda jaħseb biex iħejji sistema ta' edukazzjoni obbligatorja f'dawk il-postijiet f'Malta u Ghawdex fejn fl-iskejjel eżistenti kien hemm il-wisa' (Camilleri, J.J., 2014: 45). Dan kien, għalhekk, jgħodd ukoll għall-Mosta, peress li l-iskola tagħha kien ilha mibnija sa mil-1898. L-ewwel ligi li tat spinta għax-xejra ta' edukazzjoni obbligatorja ghaddiet fl-1924 u permezz tagħha dawk it-tfal li isimhom kien deher fir-registri tal-iskola sal-31 ta' Diċembru 1924, u wara, ma setgħux issa jħallu l-iskola qabel ma jkollhom tħalli tħalli.

Kien l-ewwel pass fid-direzzjoni t-tajba, avolja kkaratterizzat b'ħafna limitazzjonijiet logistiċi u legali. Kien għad fadal ħafna x'isir biex verament it-tfal *kollha* jkollhom il-jedd, u jkunu obbligati, li jattendu fl-iskejjel tal-istat. F'dan l-ambjent ostili għat-tagħlim, kif iqaxxru tant tajjeb ir-rumanziera Juann Mamo f'*Ulied in-Nanna Venut fl-Amerika* (1930) u Gużè Ellul Mercer f'*Leli ta' Haż-Żgħir* (1938), l-injoranza, l-inkompetenza u l-meskinità tal-poplu kienet twahħax, daqskemm kien kundannabbli n-nuqqas ta' azzjoni min-naħha tal-awtorijitajiet biex itejbu s-sitwazzjoni. Bl-edukazzjoni biss, pajjiżna seta' jaspira li jinqala' mill-ilma qiegħed u jitħegġeġ biex jimxi 'l quddiem.

Meta hawnhekk nirrefru għat-tagħlim, mhux biss qeqħdin ninkwadraw l-kitba, il-qari u l-matematika, imma saħansitra anki l-edukazzjoni nisranija. Il-qagħda tat-tagħlim tar-reliġjon f'Malta fil-bidu tas-seklu 20 kien għadha fi stat imwiegħher,

Il-gżira ta' Malta, minħabba n-nuqqas ta' tagħlim, kienet għaddejja minn żmien tassew ikrah. L-iskejjel kienu għadhom neqsin hafna u t-tfal kienu dejjem jiġerrew 'l hawn u 'l-hinn mat-toroq. Anki d-dagħha u l-kliem hażin, sa minn dak iż-żmien, kien wahda mit-tebġħat tagħna. It-tagħlim tar-religjon, kemm fost iż-zgħar u kif ukoll fost il-kbar, kien mixtieq li jkun hafna aħjar. (Bonnici 1980: 139)

Minkejja din is-sitwazzjoni diffiċli, il-Knisja f' Malta kienet ippovvat twaqqaqf istituzzjonijiet u inizjattivi parrokkjali biex tgħolli l-livell ta' għarfien fil-ħwejjeg tal-fidi, imma dawn ma rnexxilhomx jelevaw il-qaghda tat-tagħlim religjuż fost il-poplu. Għal hafna Maltin ma kienx hemm distinzjoni bejn fidu u superstizzjoni u, wisq drabi, l-injoranza religjuža kienet tpatti għan-nuqqas ta' bażi soda fil-kredu tat-twemmin uffiċċiali. Hjiel ta' dan il-fenomenu, frott in-nuqqas ta' maturità fil-formazzjoni spiritwali, għadu fostna fi żmienna.

Inizjattivi għat-tagħlim tad-duttrina

Intant, matul is-snini, kienet ttieħdu xi passi sporadiċi biex tkun imtejba s-sitwazzjoni. Hekk insibu li fl-1752 kien deher il-katekiżmu stampat bil-Malti (b'test parallel bit-Taljan), *Tagħlim Nisrani* ta' Dun Frangisk Wizzino. Il-poplu kien illiterat u għalhekk ma setax jaqra kif ġieb u lahaq, avolja issa kellu f'iddejha dokument bil-Malti. Dan il-katekiżmu, li huwa traduzzjoni tad-Dottrina Cristiana tal-Kardinal Bellarmino, sar bl-ordni tal-Isqof Paolo Alpheran de Bussan (Cassar, 2014). Fis-seklu 18, imbagħad, insibu l-ewwel Sodalità tad-Duttrina Nisranija fil-parroċċa ta' San Pawl tal-Belt Valletta (1724) u t-tieni waħda f'Hal Lija (1727). L-istess tip ta' Sodalità taħt il-patroċinju tal-Madonna tad-Duttrina twaqqfet f'Haż-Żabbar fl-1728 (Lanfranco, 2000: 103). Parroċċi oħra rregistraxx žviluppi simili. Dawn ix-xirkiet parrokkjali kienet joffru tagħlim elementari religjuž lit-tfal, jieħdu ħsiebhom fil-jiem tal-Karnival ‘biex iħarsuhom mill-perikli tad-diżonesta’, u jorganizzawlhom purċiżżonijiet. F'Birkirkara, fl-1820, il-Pia Opera della Dottrina Cristiana, inbidlet fi fratellanza. Il-prepostu kien id-direttur, u fost uffiċċiali tagħha kien hemm żewġ pescatori (sajjieda) biex ifittu t-tfal u jibagħtuhom għad-duttrina (Zammit, W., 1995: 56/58). Fil-kappelli tal-iblet, fosthom tal-Belt u l-Furjana, bdew jitwaqqfu diversi istituzzjonijiet għat-tagħlim tad-duttrina, joħolqu kompetizzjonijiet għat-tfal u jqassmu premijiet għar-rebbieha (Lanfranco, 2000). Kien f'din il-ħabta, eżattament fl-1847, li s-Society for Promoting Christian Knowledge (għaqda Protestanta) harġet l-ewwel Testament il-Ġdid shiħ bil-Malti, xogħol rivedut li originarjament kien sar minn Mikael Anton Vassalli (1764-1829). Dan kien tentattiv biex il-Protestanti Ingliżi jippruvaw iwessghu l-appell tagħhom fost il-Maltin billi jipprezentawlhom it-testi evangeliċi bil-Malti. Haġa tajba fiha nnifisha li twassal il-bxara t-tajba bl-ilsien nattiv, imma bla ebda succès minħabba r-rabta soda bejn il-poplu Malti, il-Knisja Rumana u t-Tron tal-Papa fil-Vatikan.

Fl-1874 insibu t-twaqqif tal-Fratellanza tad-Duttrina f'Hal Tarxien li għadha tiffunzjona sa żmienna, tant li għadha torganizza l-festa tal-Madonna tad-Duttrina bħala

festa sekondarja. Hekk ġara f'ħafna parroċċi oħrajin, inkluż ukoll fin-Naxxar fejn anki żżanżnet statwa f'ġieħ il-Madonna tad-Duttrina li għadna nistgħu ngawdu sal-lum. It-tagħlim tad-duttrina ma kienx biss skop fih innifsu, imma beda jservi biex jipprepara t-tfal għas-sagamenti tal-Ewwel Tqarbina u l-Grīzma tal-Isqof.

Iċ-ċerimonja tal-ewwel tqarbina kienet rutina li, fl-imghoddi kienet tibda filgħodu u tkompli waranofsinhar, u fiha tard fis-seklu 19 imma aktar mill-bidu tas-seklu 20, bdew jingħataw santi ta' tiskira u certifikati stampati. Il-grīzma tal-Isqof ma kinitx daqshekk faċċi. Għalkemm żmien din iċ-ċerimonja jkun qrib il-Pentekoste, fi żmien l-Ordni, bħala eżempju, l-Isqof ma kellux żmien fiss meta jmur fil-parroċċi. Fl-irħula mwarrbin kien imur biss f'okkażjoni ta' viżta pastorali kull ftit smin, għalhekk kien jagħmel il-grīzma lil kulħadd f'daqqa. Fejn kien iku ilu ma jmur, kienu jingemgħu tfal ta' ħafna etajiet differenti; ġie li kien hemm min ikun kbir fl-ċeċċa, u wkoll lahaq iżżejjewweg. (Guido Lanfranco, 2000: 106)

Fl-ewwel snin tas-seklu 20, f'Malta daħlu l-Frères ta' De La Salle u s-Sależjani ta' San Ģwann Bosco li l-ġħan prinċipali tagħhom kien li jedukaw u jgħallmu lit-tfal fi spirtu ta' ħajja nisranija. B'kumbinazzjoni dawn iż-żewġ istituzzjonijiet mhux biss twaqqfu f'Malta t-tnejn fl-istess sena, 1903, iżda t-tnejn li huma kienu kkonċentrati fil-lokalità ta' Tas-Sliema. Dawk kienu żminijiet meta din il-lokalità bdiet tiżviluppa peress li ħafna Ingliżi u Maltin tat-tajjeb kienu iħajru jibnu l-vilel tagħhom hemm. Kien propju f'dan l-ambjent Slimiż li Dun Edgar Salomone, it-tieni direttur ta' dak li kelleu jkun l-Oratorju Qalb ta' Ĝesù tal-Mosta, beda l-hidma tiegħu fejn ħadem għal ħames snin mal-Frères u mas-Sależjani (Camilleri, A., 2007: 200). Fl-1912, Salomone ppubblika *Manual of Prayers for English-Speaking Maltese Boys*, żied grawnd fiċ-ċentru tal-Frères f'Tas-Sliema biex it-tfal ikollhom fejn jilaghlu u akkwista esperjenza kbira fl-appostolat 'il-ġdid' mat-tfal u ż-żgħażaqgħ. Dawn il-ħalliet u għarfien servewh ħafna meta ha l-Oratorju tal-Mosta f'idejh, mibdi minn Dun Karm Gauci, fl-1914.

Dun Ġorġ Preca u l-opra mužewmina

Il-ħidma tas-Sależjani u l-Frères fil-qasam tal-edukazzjoni u l-formazzjoni nisranija u cívika kienet ta' nifs ġdid biex tibda tiddaħħal kultura ta' tagħlim fost il-Maltin. Il-bużillis kien li peress li x-xogħol ta' dawn il-ftit kien iffukat wisq fin-naħħat ta' Tas-Sliema, qajla kien iħalli effett fuq il-bqija tal-parroċċi l-oħra li kien għadhom jgħumu fil-medjokrità. Imma f'nofs din it-telqa twaħħax feġġ bniedem qaddis li kelleu jirrivoluzzjona l-qagħda tat-tagħlim nisranji f'Malta, Dun Ġorġ Preca (1880-1962). Qassis fqir, umli u rett li waqqaf is-Soċjetà tad-Duttrina Nisranija, magħrufa bħala l-MUSEUM jew Mużew. Kien pijunier tal-appostolat tal-lajċi fil-Knisja Kattolika, hamsin sena qabel il-Konċilju Vatikan II, u fost l-ewwel li ta l-Bibbja bil-Malti f'idejn il-lajċi biex ikunu huma stess li jgħallmuha lit-tfal tal-poplu. Dan kien metodu mhux biss innovattiv, imma għal kolloks aljen, wara tradizzjoni antika li dejjem ħalliet lill-qassisin patruni assoluti tat-tagħlim nisranji.

Darba minnhom, Dun ġorġ Preca kien għaddej fil-knisja ta' San Gejtanu l-Hamrun, raħal twelidu, u sema' lis-sagristan jgħallek id-duttrina lit-tfal. Tifel staqsa lis-sagristan: "Lil Alla, min ħalqu?" U dak wiegħbu, "Alla sar waħdu!" - meta kellu jwiegħu, "Alla kien minn dejjem" (Bonnici, 1977). Kien hawn li Dun ġorġ irrijafferma l-bżonn li ssir xi haġa konkreta biex lin-nies jingħatalhom tagħlim nisrani kif xieraq. Għall-ħabta ta' Jannar 1907 Dun ġorġ kien beda jsejjah grupp taż-żgħażaq fil-Knisja Ta' Nuzzo, il-Hamrun, għal-lezzjonijiet tiegħi. Nhar is-7 ta' Marzu 1907, imbagħad, iltaqgħu għall-ewwel darba f'post ċkejkken li kien krew f'numru 6, Triq Fra Diegu, il-Hamrun. Dawn iż-żewġ dati jimmarkaw il-fondazzjoni tas-Socjetà tad-Duttrina Nisranija; grupp ta' żgħażaq il-hajja tar-ruħ u fil-principji tar-religion kattolika, mibgħuta biex jgħallmu l-poplu. L-akronimu Latin tal-isem MUSEUM, mogħti minn Dun ġorġ innifsu, huwa taqsira ta' *Magister Utinam Sequatur Evangelium Universus Mundus!*, jigifieri 'Mgħallek, li kien id-dinja kollha timxi fuq l-Evangelju!'. Stqarrija tabil-ħaqq imqanqla li tiftiehem aktar meta teħodha fil-kuntest tal-faqar kbir fit-tagħlim nisrani u civiku li kienet tgħum fih Malta fil-bidu tas-seklu 20. Għalissa se nieqaf hawn hawn dwar l-opra kbira ta' San ġorġ Preca. Nerġa' nirreferi għaliha fil-kapitli li jmiss meta ninkwadra kif l-Oratorju Qalb ta' Gesù tal-Mosta kien involut b'mod dirett fl-ewwel snin ta' ħidma mill-membri tal-MUSEUM.

L-impatt tal-Kungress Ewkaristiku tal-1913

Issa se nitfghu ġarsitna fuq il-parroċċa tal-Mosta. Iż-żmien li qed nitkellmu fuqu, jiġifieri l-ewwel snin tas-seklu 20, kien ġab fervur mhux tas-soltu u ċaqliq kbir fil-Mosta. Bejn it-22 u 27 ta' April 1913 kien saru c-ċelebrazzjonijiet storiċi u prestiġjużi tal-XXIV Kungress Ewkaristiku Internazzjonali li kien tlaqqa' f'Malta u li pogġa lil pajjiżna fuq il-mappa tal-Knisja universali. Ir-Rotunda tal-Mosta ntgħażlet bhala lok ewljeni tal-Kungress, tant hu hekk li s-sessjoni ta' inawġurazzjoni tlaqqgħet propju fir-Rotunda nhar it-23 ta' April waranofsinhar. L-ġħada, l-24 ta' April, saret it-tieni laqgħa fil-Knisja tal-Mosta, filwaqt li quddiesa oħra pontifikali fir-Rotunda tqaddset fis-26 ta' April bis-sehem ta' bosta prelati tal-Vatikan u personalitajiet eminenti Ingliżi, flimkien ma' għadd kbir mill-poplu.

Il-Mostin hassew li kellhom juru rispett lejn il-mistednin barranin b'diversi modi. Barra li jeznu t-triq li tagħti għall-knisja parrokkjali u l-pjazza tal-Mosta, raw ukoll li d-djar ikomplu jsebbhu l-ambjent festiv billi jjez-za 1-aċċat u l-għalli. It-tema devozzjonali kienet tidher kullimkien permezz tas-simboli mpingħija ma' kull fejn kien hemm xi dekorazzjoni. (George Cassar, 2013: 43)

Matul il-jiem tal-Kungress, il-Kardinal Domenico Ferrata (1847-1914), bħala rappreżentant tal-Papa, mexxa merħla kbira ta' '25,000 adult u kważi 20,000 tifel u tifla, flimkien ma' sitt kardinali oħra, disghin isqof u mal-elf saċerdot' (Cassar, 2013: 5) u għalhekk mhux ta' b'xejn li dan l-avveniment huwa meqjus bħala l-ikbar manifestazzjoni internazzjonali li qatt seħħet fl-istorja ta' Malta sa dak iż-żmien.

Ma' tmiem il-Kungress Ewkaristiku Internazzjonali tal-1913, il-ħajja f'Malta reġgħet irritornat għar-rutina ta' kuljum. Il-prelati marru lura lejn pajjiżhom bl-isbaħ memorji ta' pajjiżna, il-kannizzati bix-xeblik tal-liedna li żejnu t-toroq u l-imsiera nixfu u ntremew, u l-arki trijnfal li ntramat apposta gew żarmati. Wara l-jiem trijnfal li l-Kungress, Malta ġiet wiċċi imb'wiċċi mar-realtajiet qarsa ta' dik il-ħabta. Pajjiż maħkum, fqir u misni bil-mard, is-superstizzjoni u n-nuqqas ta' edukazzjoni u ta' opportunitajiet ta' xogħol. Ix-xogħol kien unikament dipendenti fuq in-nefqa militari u navali tal-Ingilterra. L-emigrazzjoni, partikolarmen lejn pajjiżi tal-Mediterran, kienet digħi bdiet tintuża bħala *safety valve* biex tnaqqas mill-pressjonijiet ekonomici u soċjali, frott ix-xejra kostanti ta' żidiet fil-popolazzjoni. Però kien hemm digħi sinjal ta' emigrazzjoni lejn il-kontinenti 'l-għoddha', l-Australja u l-Amerika. L-iskuntentizza fost dawk l-aktar 'l-isfel fiċ-ċrieiki soċjali kienet bħal kitla fuq in-nar; mhux ta' b'xejn li sitt snin wara l-Kungress Ewkaristiku, fl-1919, il-miħlun ghela u l-kitla bdiet issaffar daqs miġnuna meta l-Maltin irvella kontra l-ħakma tal-barrani u l-ġħatx bla rażan għall-profitti ta' certi negozjanti tal-ħobż.

Sadattant, il-kleru tal-Mosta mmexxi mill-Arċipriet Gudjan Dun Pawl Mallia (1872-1946) ried jaġħmel xi haġa iż-żejjed konkreta biex ipoġġi fuq sisien aktar sodi l-pedagogiġa tar-religjon fost it-tfal tal-parroċċa. Għalkemm id-duttrina kien ilha sekli šaħħ tiġi mghallma fil-Mosta, inħasset il-ħtieġa li jkun hemm istituzzjoni parrokkjali li tkun speċjalizzata f'dan il-qasam. Skont iċ-ċensiment tal-1911, il-popolazzjoni tal-Mosta kienet żdiedet għal 5,783 ruħ (Cassar, G. u Borg, J.M. 2007: 189); sinjal čar li kull familja kien qiegħed ikollha boton tħaf. Il-kbar kienu jattendu għal-lezzjoni tal-katekiżmu fil-Knisja arċipretali nhar ta' Hadd waranofsinhar. Is-saċerdoti, li f'dak iż-żmien kienu numeruži, kellhom il-klassi tagħħom u kellhom il-kappelluni biex iservuhom bħala klassijiet.

Jien niftakar lil min kien jattendi ghall-katekiżmu fit-3:00 pm fir-Rotunda fl-istess żmien meta kien isir b'mod speċjali l-qari u t-tifサー tal-Bibbja, talb ghall-Missjoni u l-askrizzjoni fl-Opra tas-Santa Infanzja. Kien jinqraw siltiet mill-Istorja tal-Knisja minn fuq bradella armata n-naħa tal-pulptu. Jingħad it-talb u jittellgħu r-rigali bix-xorti: boroż ta' San Martin f'Novembru, preseppi fil-Milied u rigali skont iż-żmien tas-sena. Nhar l-istrina konna nim Xu purċiżżjoni madwar il-knisja minn ġewwa bil-Bambin. (Anthony Camilleri, 1990: 1)

Dwar dawn il-laqgħat ta' katekeži fil-knisja arċipretali li kienu baqgħu jsiru għat-tfal sal-ħamsinijiet tas-seklu 20, jirrakkonta wkoll Jimmy Mifsud ta' 72 sena,

Dun Pawl Galea [l-Arċipriet] kien għadu jiġiorha. Il-Hadd fit-3:00pm. Konna nagħmlu siegħa. Kien jispiegħalna ħafna affarijiet tar-religjon, ngħidu aħna t-Trinità jew in-natura ta' Kristu. Kien jaqralna xi biċċa mill-Bibbja u jispiegħaha. Tinsie li sas-sittinijiet il-quddiesa kienet għadha bil-Latin u hadd ma kien jifhem xejn. U fl-ahħar meta kienet tkun qed tqorob xi festa, nghidu aħna l-Milied jew il-Ġimgħa l-Kbira, kien ittellagħlna xi rigal bix-xorti. Dik konna nieħdu pjaca biha immens! Darba rbaħt statwetta ta' Sant Antnin. U ħadtu d-dar ferhan se ntir biex nurih 'l ommi. Bil-fixla nolqu mas-tastiera tas-sodda u ntajjarlu rasu qabel laħqed ratu ommi! Irranġajtu kif stajt bil-kolla u għadu għandi d-dar sal-lum. (Jimmy Mifsud, 2015)

Jinfethu I-ewwel Oratorji fil-Mosta

Fil-ħsieb ta' dawk li jmexxu l-komunità parrokkjali beda jiżviluppa pjan konkret biex id-duttrina għat-tfal issib postha f'bini maħsub apposta u xejn xejn tinqata' l-inkonvenjenza tal-ġiri, l-ghajat u l-isfrattu naturali tat-tfal fil-knisja. Erbatax-il xahar wara tmiem il-Kungress Ewkaristiku, nhar il-Hadd 7 ta' Ġunju 1914, fil-Mosta ġiet inawgurata opra ta' edukazzjoni u parteċipazzjoni nisranija li maž-żmien kellha tagħti ħafna frott. Kien il-jum li matulu nfethu għall-ewwel darba l-bibien tal-Oratorju f'numri 191 u 193, *Strada Via Congresso Eucaristico*, li għall-Mostin baqgħet magħrufa bħala 't-Triq il-Ġdida', kif għadhom jafuha ħafna minna sal-lum. L-Oratorju mill-ewwel kien beda jissejja ġi għal Qalb ta' Gesù. Hmistax-il sena qabel, il-Papa Ljun XIII kien ikkonsagra lill-bnedmin kollha lill-Qalb Mqaddsa ta' Gesù permezz tal-enċiklika *Annum Sacrum* fl-1899. Ta' min jinnota li l-Oratorju nfetaħ tliet ġimġħat biss qabel l-assassinju tal-eredi tat-tron Awstro-Ungeriż, l-Arċiduka Frangisk Ferdinandu, f'Sarajevo fil-Božnija. Din kienet ix-xrara li qabbdet in-nirien il-kbar tal-Ewwel Gwerra Dinjija (1914-1918) fix-xahar ta' wara.

Dun Karm Gauci, 'li qabel kien jieħu ħsieb it-tagħlim tad-duttrina kollu' fil-parrocċċa (Cilia Debono, 2008: 111), kien inħatar l-ewwel direttur ta' din l-opra ġidida. Skont Anthony Camilleri (1990: 1), Dun Karm kien 'fitteżx l-ghajnejn tal-qaddis fundatur tas-Socjetà tad-Duttrina Nisranija, Dun ġorg Preca, u dan kien pront tahielu'. Għal tmien snin (1914-1922), l-Oratorju Qalb ta' Gesù baqa' jiffunzjona minn dan l-indirizz, jiġifieri 191 u 193, Triq il-Kungress Ewkaristiku. Hdejn dan il-fond kien hemm ukoll maħżeen li seta' jintuża bħala kappella fejn kienet tkun iċċelebrata l-quddiesa tal-Ħadd għat-tfal tal-Oratorju. Dan l-ewwel post minn fejn beda jopera dan iċ-ċentru ta' tagħlim nisrani kien propjetà ta' Mastru Salvu Zahra (1874-1960) li eventwalment fl-1928 kellu jsawwar il-binja l-ġidida tal-Oratorju, kif nafuh illum.

Meta Dun Karm Gauci ra li l-Oratorju tas-subien qabad l-art, thajjar biex jagħmel l-istess ħaġa għall-bniet. Hekk infetaħ l-Oratorju Marija Immakulata nhar il-Hamis 13 ta' Awwissu 1914 f'palazz antik u spazjuż fi Triq il-Kbira, fit 'il fuq mill-istatwa ta' San Ĝużepp. Dak iż-żmien il-palazz kien tal-familja Chetcuti, familja illustri Mostija, li tat lil Malta għadd ta' nies distinti, fosthom il-psikjatra u filantropu Tommaso Chetcuti (1797-1883). F'dan l-ewwel oratorju tal-bniet kien isir ukoll it-tagħlim ta' dak li kien ikkunsidrat bħala xogħol femminili, partikolarment il-ħejta, il-bizzilla u r-rakkmu (Cassar, G., 2008). Meta dan il-post ġie meħud għar-refugjati fit-Tieni Gwerra Dinjija, it-tagħlim tad-duttrina għall-bniet mexa għal għand is-sorijiet Agostinjani wara l-Knisja arcipretali (Cilia Bebono, 2008: 123). Kien hemm żmien ta' snin mhux ħażin meta l-bniet kienu jattendu d-duttrina huma wkoll fl-Oratorju Qalb ta' Gesù sakemm fl-1975 sabu posthom fl-Oratorju tal-bniet li nafu llum, dar kbira fi Triq it-Torri (*Il-Mosta* 134, 1989: 2).

Konklużjoni

Dan kien il-bidu umli, imma daqstant ieħor bżonjuž, tal-Oratorju Qalb ta' Ĝesù b'risq it-fal u ż-żgħażagħ tal-parroċċa tal-Mosta. It-tagħlim tal-katekiżmu b'mod iżżejjed regolari, organizzat, dixxiplinat u adegwat kellu jikkombatti l-injoranza reliġjuża, filwaqt li jservi ta' pern ewljeni biex il-ġenerazzjonijiet il-ġoddha jkattru fihom is-sens ċiviku, minbarra dak spiritwali. Mal-milja tas-snин tul is-seklu 20, l-Oratorju ssokta jikber, jiżviluppa u jimpenna ruħu fid-diversi oqsma tal-ħajja parrokkjali biex il-aħħam u jgħedded dan l-impenn primarju tiegħu. It-tifel u ż-żagħżugħ jeħtieġ li jingħataw l-aqwa formazzjoni reliġjuża u ċivika biex hekk jikbru u jsiru nsara denji tal-magħmudija li rċevew u cittadini attivi ta' paxji. Fil-kapitlu li jmiss se nidħlu f'iż-żejjed dettall biex nistabbilixxu fiex kienet tikkonsisti l-hidma Oratorjana fl-ewwel snin u min kienu l-protagonisti tagħha fil-Mosta.